

ГЛУЩЕНКО Світлана Іванівна, старший викладач кафедри управління та адміністрування
Новокаховського гуманітарного інституту Вищого навчального закладу «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»»
ORCID ID: 0000-0002-6983-0614

НЕВМЕРЖИЦЬКИЙ Василь Миколайович, здобувач кафедри організації виробництва,
бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського
господарства імені Петра Василенка
ORCID ID: 0000-0002-5414-9498

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО РИНКУ

Глущенко С. І., Невмержицький В. М. Особливості інтеграційної взаємодії суб'єктів аграрного ринку.

Вступ. Ефективне функціонування та стійкість вертикально-інтегрованих структур агропромислового виробництва має стратегічне значення в контексті вирішення завдань дотримання продовольчої безпеки держави та формування експортного потенціалу її економіки. В даному контексті інтегровані структури покликані забезпечити конкурентоспроможність підприємств агропромислового виробництва, а також стійкий вектор структурної модернізації виробництва.

Метою статті є детермінація особливостей інтеграційної взаємодії суб'єктів сільськогосподарського виробництва на даному етапі розвитку аграрного ринку України.

Результати. Встановлено, що розвиток інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві ініціюється суб'єктами сфери переробки сільськогосподарської продукції та сфери оптової торгівлі нею на фоні прагнень аграрних підприємств до підвищення економічної ефективності своєї діяльності. Окреслено особливості інтеграційної взаємодії в залежності від того, хто із суб'єктів аграрного ринку виступає інтегратором. Обґрунтовано, що рівень концентрації капіталу аграрних підприємств є визначальним показником їх стану ресурсного потенціалу, мобілізація якого визначає рівень економічної ефективності діяльності. При цьому поглиблення інтеграційної взаємодії аграрних підприємств в горизонтальному та вертикальному напрямках створює можливості для покращення ресурсного забезпечення основної діяльності та підвищення рівня її економічної ефективності. Визначено, що основними формами інтеграції є створення об'єднань холдингового типу, встановлення керуючими компаніями контролю за діяльністю інтегрованих аграрних підприємств через участь в їх капіталі шляхом здійснення процедур поглинання та приєднання.

Ключові слова: аграрні підприємства, розвиток, інтеграційний процес, інтеграційне утворення, економічна ефективність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наразі сільськогосподарське виробництво здійснюється в умовах помітного браку фінансових ресурсів для повноцінної реалізації інноваційно-інвестиційної моделі свого розвитку. При цьому стабілізація розвитку суб'єктів аграрного виробництва вимагає набуття відтворювальними процесами розширеного характеру за рахунок внутрішніх, в крайньому випадку, внутрішньогалузевих резервів. Втім, з огляду на низьку інвестиційну привабливість аграрного сектора вітчизняної економіки, недосконалість реалізації економічних інтересів товаровиробників та низку причин суб'єктивного характеру поглиблення агропромислової, виробничої та збутової інтеграції суб'єктів аграрного ринку виявляється одним з найбільш доцільних шляхів відкриття доступу до використання вказаних внутрішніх резервів. Реалізація цього шляху передбачає використання низки

засобів та інструментів організаційного, правового та економічного характеру, впорядковані сукупності яких складають фрагменти відповідних інтеграційних механізмів.

Ефективне функціонування та стійкість вертикально-інтегрованих структур агропромислового виробництва має стратегічне значення в контексті вирішення завдань дотримання продовольчої безпеки держави та формування експортного потенціалу її економіки. В даному контексті інтегровані структури покликані забезпечити конкурентоспроможність підприємств агропромислового виробництва, а також стійкий вектор структурної модернізації виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері економіки присвячені ґрунтовні наукові праці таких вчених, як: В.Г. Андрійчука, М.П. Бутко, П.І. Гайдучького, А.О. Гуторова, Є.А. Кобець, С.О. Ко-

рецької, М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенко, В.Я. Мель-Веселяка, М.К. Орлатого, В.С. Родіна, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка та ін. Втім, незважаючи на чисельні дослідження, питання подальшого поглиблення наукових пошуків у сфері інтеграційної взаємодії суб'єктів аграрного ринку вимагають вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є детермінація особливостей інтеграційної взаємодії суб'єктів сільськогосподарського виробництва на даному етапі розвитку аграрного ринку України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Необхідність посилення здатності аграрних підприємств щодо адекватного реагування на виклики зовнішнього середовища зумовлює необхідність залучення їх до агропромислової інтеграції через збільшення концентрації капіталу у виробничій сфері.

У підручнику С.В. Мочерного зазначається, що «інтеграція – це поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії» [1]. Поняття інтеграції як економічної категорії в наукових публікаціях визначається по-різному. Так, І.Ю. Венгерук вважає, що аграрна інтеграція – це процес технологічного, економічного й організаційного об'єднання взаємопов'язаних етапів виробництва, заготівлі, зберігання, переробки та доставки до споживача продуктів харчування і предметів споживання з сировини аграрного походження [2].

На нашу думку, інтеграція дозволяє краще використовувати природні і трудові ресурси, а також досягнення науки, впроваджуючи при цьому індустріальні методи у виробництво. Водночас вона відкриває широкі можливості для зростання обсягів виробництва та зниження собівартості продукції.

Отже, інтеграція необхідна для забезпечення продовольчих потреб населення, ліквідації залежності від інших країн в продуктах харчування, розвитку експортного потенціалу продовольчого сектора економіки, створення надійних продовольчих запасів, виступає гарантом продовольчої безпеки країни.

В економічній теорії існують два рівні розгляду господарських систем – мікро- і макрорівень. Економічну інтеграцію в АПК варто розглядати як систему, що включає два ключових елементи: інтеграцію на мікрорівні, тобто інтеграцію між підприємствами та організаціями (групами підприємств і організацій) горизонтального, вертикального і конгломератного типу, та інтеграцію на макрорівні, тобто інтеграцію між господарськими

системами в цілому. Отже, мікроекономічний підхід, близький до методу аналізу, передбачає вивчення явищ вроздріб, а макроекономічний підхід базується на методі синтезу, тобто вивченні явищ у цілому. Однак розподіл на мікро- і макрорівні багато в чому умовний, а макро- і мікроекономіка, у свою чергу, тісно взаємозалежні. Тільки завдяки сполученню аналізу і синтезу забезпечується системний, комплексний підхід до проблеми економічної інтеграції в АПК.

Інтеграція, у процесі якої об'єднуються промисловість і сільське господарство, називається агропромисловою. Вивчення теоретичних джерел показало, що при визначенні поняття агропромислової інтеграції не існує єдиної позиції. Часто поняття кооперації та інтеграції в агропромисловому комплексі ототожнюються. Узагальнення різних поглядів економістів-аграрників на цю проблему дозволяє розглядати агропромислову інтеграцію як специфічну форму кооперації, що заснована на комбінуванні стадій виробництва. Термін «інтеграція» відображає соціальну природу процесу як форми кооперації виробництва. З економічної позиції він не рівнозначний кооперації і відрізняється більш тісними і вертикально спрямованими зв'язками [3].

Агропромислова інтеграція – це складний процес технологічного, економічного та організаційного об'єднання взаємозалежних етапів виробництва, а саме: збереження, переробки, доставки до споживача продуктів харчування і предметів споживання із аграрної сировини. Економічна основа агропромислової інтеграції являє собою поєднання двох взаємозалежних процесів: поділу і кооперації праці.

Економічна інтеграція АПК – це не самостійний і відокремлений процес, а складова частина загального процесу економічної інтеграції. Об'єктивна необхідність агропромислової інтеграції пов'язана для сільських товаровиробників всіх країн з більшою технічною відсталістю аграрного виробництва у порівнянні з промисловістю, сезонністю аграрного виробництва, залежністю його від природно-кліматичних умов, стихійністю ринку аграрної продукції, необхідністю підвищення конкурентоспроможності виробництва. Тому вкладення капіталу тільки в сільське господарство дуже ризиковане.

Аграрні підприємства вступають в інтеграційні зв'язки, у першу чергу, з метою зменшення виробничого ризику, у той час як переробні та інші підприємства АПК прагнуть

забезпечити стабільні доходи, завдяки надійній сировинній базі, гарантованому збуту своєї продукції або наданню послуг. Результатом міжгалузевого інтегрування в АПК є формування продуктивних під комплексів, причому сукупність останніх створює вертикальну організаційну структуру АПК, загальна мета якої диференційована за основними вертикалями. Виділення в структурі АПК продуктивних підкомплексів дозволяє виявляти диспропорції, застосовувати програмно-цільовий підхід до інвестиційної політики і управління, виходячи з кількісних і якісних характеристик кінцевого продукту кожного підкомплекса.

Існує три основних форми економічної інтеграції на мікрорівні: горизонтальна, вертикальна та конгломератна. Горизонтальна інтеграція – це внутрішньогалузеве об'єднання (кооперування) підприємств і виробництв, що діють у рамках єдиного технологічного процесу. Вертикальна інтеграція охоплює підприємства, пов'язані єдиним виробничо-збутовим процесом. Підґрунтям для створення вертикально інтегрованих об'єднань є прагнення ефективно впливати на ринок за допомогою встановлення контролю над виробничо-розподільчим циклом з єдиного центра. При цьому відносини партнерів встановлюються шляхом взаємного обміну акціями, внесення паїв у статутні капітали, на власній базі.

Багато економістів розглядають вертикальну інтеграцію не з економічної точки зору, а більш з технічної. Вони доводять, що це не що інше, як різновид спеціалізації або певна аналогія диверсифікації. До такого висновку в своїх роботах прийшли економісти Р. Стіглер, П.С. Флоренс, Ф. Лавінгтон. Американський економіст Х.К. Леки відзначав, що вертикальна інтеграція є координуючою функцією управління двох або більше стадій у виробничо-збутовому процесі. Разом з тим слід відмітити, що німецький економіст Штрекер також визначав вертикальну інтеграцію з аналогічної позиції. Водночас вертикальною інтеграцією на аграрних ринках слід вважати координацію виробничих одиниць, які сприяють поставці аграрних засобів виробництва на виробництво з метою обробки і переробки, а також збору, транспортування зберіганню і розподілу первинної продукції сільськогосподарства.

Більш розгорнуте визначення дає французький економіст П. Шазель: вертикальна інтеграція – це організація економіки і фінансів обмежена і необмежена в часі, об'єднання

двох або, як правило великої кількості підприємств з різною виробничою структурою, які беруть участь у виробництві і обробці однакової продукції на різних рівнях. При цьому економічно сильніше підприємство є диспозиційним центром всіх функцій процесу відтворення.

Типовий приклад абсолютизації техніко-економічної і технологічної сторін вертикальної інтеграції навів французький економіст Ле Біхан. Він розглядає 3 наслідки процесу вертикальної інтеграції: 1) регулярне зростання доходів підприємств і технологічне втручання допоміжних галузей в промисловості; 2) посилення впливу кінцевого споживача на переробні галузі промисловості і розподільчу систему; 3) поліпшення координації між різними процесами допоміжних галузей промисловості, сільського господарства і галузями промисловості з переробки аграрної продукції [3].

Вертикальна інтеграція – це об'єднання за допомогою контрактів всіх або основних ланок виробництва і реалізації аграрної продукції в технологічно єдиний процес. Разом з тим включення сільського господарства в єдиний виробничий комплекс з промисловістю здійснюється з ініціативи і під егідою великих компаній. Вертикальна інтеграція означає встановлення нового типу зв'язків, коли не тільки ліквідовуються посередницькі ланки, але і ринкові відносини формально опосередковують рух продукту праці від однієї ланки в технологічному ланцюзі виробництва до іншого [8]. Ми погоджуємось з наведеною вище думкою, але вважаємо, що мова в даному разі має йти про технологічний й організаційно єдиний процес.

Розвиток інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві ініціюється суб'єктами сфери переробки сільськогосподарської продукції та сфери оптової торгівлі нею на фоні прагнень аграрних підприємств до підвищення економічної ефективності своєї діяльності. В свою чергу, характер підвищення концентрації капіталу інтегрованих структур у вказаних випадках є різним. Якщо інтегровані об'єднання, в яких інтегратором виступає переробні підприємства, основні акценти ставлять на забезпеченні стабільності якості та ритмічності постачання необхідних обсягів сільськогосподарської сировини, що призводить до участі інтеграторів в капіталі аграрних підприємств шляхом застосування процедур поглинання та приєднання. Останнє зумовлюється зацікавленістю інтеграторів в стабілізації власного бізнесу у

довгостроковому періоді, а також збільшенні обсягів прибутків за рахунок розширення технологічних стадій перетворення сировини. При ініціації інтеграційних процесів підприємствами сфери оптової торгівлі не досить часто застосовуються процедури безпосередньої участі інтеграторів в капіталі аграрних підприємств, при цьому найбільш поширеною процедурою є злиття підприємств-виробників сільськогосподарської сировини, що дає останнім змогу підвищити свою конкурентоспроможність в частині взаємодії з торговельними посередниками за рахунок формування більш значимих комерційно партій продукції.

Рівень концентрації капіталу аграрних підприємств є визначальним показником їх стану ресурсного потенціалу, мобілізація якого визначає рівень економічної ефективності діяльності. При цьому поглиблення інтеграційної взаємодії аграрних підприємств в горизонтальному та вертикальному напрямках створює можливості для покращання ресурсного забезпечення основної діяльності та підвищення рівня її економічної ефективності. Втім, приріст економічної ефективності при нарощуванні рівня концентрації капіталу має обмеження внаслідок об'єктивної дії закону спадної віддачі, параметри якого стосовно аграрних підприємств-учасників інтеграційних процесів визначені в роботі.

Основною тенденцією розвитку інтеграційних процесів аграрних підприємств є поглиблення вертикальної взаємодії аграрних підприємств з переробними та підприємствами сфери оптової торгівлі. При цьому основними формами інтеграції є створення об'єднань холдингового типу, встановлення керуючими компаніями контролю за діяльністю інтегрованих аграрних підприємств

через участь в їх капіталі шляхом здійснення процедур поглинання та приєднання. Такі зміни, з одного боку, корегують спеціалізацію аграрних підприємств, а також збільшують кількість стадій створення доданої вартості в інтегрованому об'єднанні, що підвищує рівень економічної ефективності діяльності всіх учасників інтеграційного процесу, стабілізує показники їх фінансового стану, а також нормалізує відтворювальні процеси в агропромисловому виробництві.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, в процесі дослідження особливостей інтеграційної взаємодії суб'єктів аграрного ринку було встановлено, що розвиток інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві ініціюється суб'єктами сфери переробки сільськогосподарської продукції та сфери оптової торгівлі нею на фоні прагнень аграрних підприємств до підвищення економічної ефективності своєї діяльності. Обґрунтовано, що рівень концентрації капіталу аграрних підприємств є визначальним показником їх стану ресурсного потенціалу, мобілізація якого визначає рівень економічної ефективності діяльності. При цьому поглиблення інтеграційної взаємодії аграрних підприємств в горизонтальному та вертикальному напрямках створює можливості для покращання ресурсного забезпечення основної діяльності та підвищення рівня її економічної ефективності. Визначено, що основними формами інтеграції є створення об'єднань холдингового типу, встановлення керуючими компаніями контролю за діяльністю інтегрованих аграрних підприємств через участь в їх капіталі шляхом здійснення процедур поглинання та приєднання.

Література.

1. **Бутко М.П., Родін В.С.** Агропромислова інтеграція як шлях до активізації аграрного виробництва. *Агросвіт*. 2010. № 3. С.10-13.
2. **Венгерук І.Ю.** Інтеграція виробництва і переробки молока в підприємствах АПК: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.06.01. Нац. аграр. ун-т. К., 2003. 19 с.
3. **Гуторов А. О.** Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки : монографія. Київ: ТОВ «СІК ГРУП Україна», 2016. 484 с.
4. **Кобець Є.А.** Економічна сутність інтеграції в аграрному виробництві. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2007. № 1. С. 146-149.
5. **Корецька С.О.** Економічний механізм розвитку агропромислової інтеграції. *Агросвіт*. 2012. № 7. С. 10-14.
6. **Малік М., Федієнко П., Орлатий М.** Інтеграція як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств. Київ : ІАЕ УААН, 2000. 40 с.
7. **Мочерний С.В.** Метод економічної теорії. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 2 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2001. 848 с.

8. *Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л.* Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. Київ : ІАЕ, 2002. 294 с.

References.

1. *Butko, M.P., Rodin, V.S.* (2010). «Agroindustrial integration as a way to activation of agrarian production». *Ahrosvit*. 3. pp. 10-13.
2. *Venheruk, I.Yu.* (2003). *Intehratsiia vyrobnytstva i pererobky moloka v pidpriemstvakh APK*. [Integration of milk production and processing in agro-industrial enterprises]. Abstract of Ph.D. Thesis. 08.06.01. Nats. ahrar. un-t. Kyiv. Ukraine.
3. *Huturov, A.O.* (2016). *Rozvitok intehtacijnih vidnosin v ahrarnomu sectori ekonomiki*. [Development of integration relations in the agrarian sector of economy]. TOV «SIK GRUP Ukraina». Kyiv. Ukraine.
4. *Kobets, Ye.A.* (2007). «Economic essence of integration in agrarian production». *Derzhava ta rehiony. Seriia «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»*. no. 1. pp. 146-149.
5. *Koretska, S.O.* (2012). «Economic mechanism of development of agro-industrial integration». *Ahrosvit*. no. 7. pp. 10-14.
6. *Malik, M., Fediienko, P., Orlatyi, M.* (2000). *Intehratsiia yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti reformovanykh silskohospodarskykh pidpriemstv*. [Integration as a factor for improving efficiency of reformed agricultural enterprises]. ІАЕ UАAN. Kyiv. Ukraine.
7. *Mochernyi, S.V.* (2001). *Metod ekonomichnoi teorii. Ekonomichna entsyklopediia: u 3-kh t. T. 2* [Economic forecasting. Programming. Economic Encyclopedia: in 3 vols. Vol. 2]. In Mochernyi, S. V. (Ed.). VTs «Akademiia». Kyiv. Ukraine.
8. *Sabluk, P.T., Malik, M.Y., Valentynov, V.L.* (2002). *Formuvannia mizhhaluzevykh vidnosyn: problemy teorii ta metodologii*. [Formation of intersectoral relations: problems of theory and methodology]. ІАЕ UАAN. Kyiv. Ukraine.

Abstract.

Hlushchenko S. I., Neumerzhitskyi V. M. Features of integrated interaction of agricultural market entities.

Introduction. *Effective functioning and stability of vertically integrated structures of agro-industrial production is of strategic importance in the context of solving the problems of food security of the state and the formation of the export potential of its economy. In this context, integrated structures are designed to ensure the competitiveness of agro-industrial enterprises, as well as a stable vector of structural modernization of production.*

The purpose of the article is *to determine the features of the integration interaction of agricultural production entities at this stage of development of the agricultural market of Ukraine.*

Results. *It is established that the development of integration processes in agro-industrial production is initiated by the subjects of agricultural processing and wholesale trade in the background of the aspirations of agricultural enterprises to increase the economic efficiency of their activities. The peculiarities of integration interaction are outlined depending on which of the subjects of the agrarian market acts as an integrator. It is substantiated that the level of capital concentration of agricultural enterprises is a determining indicator of their state of resource potential, the mobilization of which determines the level of economic efficiency. At the same time, the deepening of the integration interaction of agricultural enterprises in the horizontal and vertical directions creates opportunities for improving the resource provision of the main activity and increasing the level of its economic efficiency. The main trend in the development of integration processes of agricultural enterprises is the deepening of the vertical interaction of agricultural enterprises with processing and wholesale enterprises. It is determined that the main forms of integration are the creation of holding-type associations, the establishment of management companies control over the activities of integrated agricultural enterprises through participation in their capital through the implementation of acquisition and merger procedures.*

Keywords: agricultural enterprises, development, integration process, integration formation, economic efficiency.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2020 р.

Бібліографічний опис статті:

Глуценко С. І., Невмержицький В. М. Особливості інтеграційної взаємодії суб'єктів аграрного ринку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 3. С. 42-46.

Hlushchenko S. I., Neumerzhitskyi V. M. Features of integrated interaction of agricultural market entities. *Actual problems of innovative economy*. 2020. No. 3, pp. 42-46.

